

03-04
mayıs
2017

II. Uluslararası Hacı Bayram-ı Velî Sempozyumu Bildiriler Kitabı 1

EDİTÖRLER

PROF. DR. ETHEM CEBECİOĞLU

PROF. DR. VAHİT GÖKTAŞ

PROF. DR. AHMET CAHİD HAKSEVER

YARD. DOC. DR. ÖNCEL DEMİRDAŞ

ARŞ. GÖR. DR. MEHMET YILDIZ

ARŞ. GÖR. HARUN ALKAN

ankara
kalem
neşriyat

II. ULUSLARARASI
HACI BACI BAYRAM-I VELÎ
SEMPOZYUMU BİLDİRİLER KİTABI 1

ankara
kalem TEDRİS EĞİTİM TURİZM SPOR YAYINCILIK BİLGİSAYAR GIDA İTHALAT
neşriyat İHRACAT SANAYİ VE TİCARET LİMİTED ŞİRKETİ

EDİTÖRLER

PROF. DR. ETHEM CEBECİOĞLU
PROF. DR. VAHİT GÖKTAŞ
PROF. DR. AHMET CAHİD HAKSEVER
YARD. DOC. DR. ÖNCEL DEMİRDAŞ
ARŞ. GÖR. DR. MEHMET YILDIZ
ARŞ. GÖR. HARUN ALKAN

YAYIN KURULU

PROF. DR. ETHEM CEBECİOĞLU
PROF. DR. MUSTAFA AŞKAR
PROF. DR. AHMET CAHİD HAKSEVER
PROF. DR. M. MUSTAFA ÇAKMAKLIOĞLU
PROF. DR. VAHİT GÖKTAŞ
YRD. DOÇ. DR. ÖNCEL DEMİRDAŞ
DR. MEHMET YILDIZ
HARUN ALKAN
MURAT İSMAİLOĞLU

GRAFİK TASARIM

MUSTAFA NARMANLI

BASKI YERİ

72 TASARIM Dijital Basımevi
Ehlibeyt Mahallesi, Ceyhun Atuf Kansu Caddesi Gözde Plaza Nu:130/25
Balgat / Çankaya / ANKARA Tel: 444 72 06

BASKI TARİHİ

10.11.2017

ISBN

978-605-82307-0-5

YAZIŞMA ADRESİ

Kalem Eğitim Kültür Akademi Derneği, Hacı Bayram Mah
Ahiler Sk. No: 3 Altındağ/ANKARA Tel: +90 (312) 311 3380;
kalemsempozyum@gmail.com

HACI BAYRAM-I VELİ'NİN DÜŞÜNÇESİNDE İNSAN-I KÂMİL

YRD. DOÇ. DR.
HALİM GÜL

Karabük Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi

Özet

On beşinci asırda yetişen sufiler arasında önemli bir yere sahip olan Hacı Bayram-ı Veli, bu asırda, Anadolu'da siyasî, sosyal ve dinî çalkantıların yaşandığı bir dönemde hakikatleri söyleyen, insanları; iyiye, güzele ve doğru olana çağırıp edebe, ahlâka ve sevgiye yönlendiren büyük bir sufi, hikmet ehli önemli bir şahsiyettir. Hacı Bayram-ı Veli'nin ilim ve fikirleri, bir yandan medrese, diğer yandan tasavvuf eğitime istinat etmektedir. Bir sufi olarak düşünsel arka planını medrese ve tasavvufun beslenmesi onun tasavvuf ile medrese ilmini mezcetmesine neden olmuştur. Bu yaklaşımın onun Anadolu kültürüne verecek olduklarının ne derece önemli olduğunu ortaya koyması açısından önemli ipuçları vermektedir. Sufimiz medrese eğitimi almış büyük bir müderris ve mütefekkir olmasına rağmen, birkaç şiirden başka yazılı eser bırakmamıştır. Yazılı eser vermekten ziyade insan yetiştirmeye önem vermiştir. Bu yaklaşımı ile Anadolu insanını, yetiştirdiği bu sufilerle dinî, ahlâkî, iktisadî ve hatta siyasi açıdan geniş ölçüde etkilediği görülmektedir. Bununla birlikte bir müderris ve mutasavvıf hüviyetine sahip kişiliğiyle yazmış olduğu şiirlerinde tasavvufi birçok konuya değinmiştir. Örneğin insan denilen en şerefli varlığın yaratılış sebebini; dünyadaki yeri, konumu ve sorumluluğunu; kendi varlığının dışındaki varlıklarla olan münasebetini, fizikötesi âlemdeki durumunu dinî ve tasavvufi bir yaklaşımla ele almış ve samimiyetle işlemiştir.

Bu tebliğimizde Hacı Bayram-ı Veli'nin insana bakışı daha özel manada insa-ı kâmil anlayışı üzerinde duracağız. Ayrıca sufümüzün görüşlerinin arka planını ortaya koymak için önce tasavvuf düşüncesinde insan veya insan-ı kâmil, genel hatları ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: İnsan-ı kâmil, Süfi, Hacı Bayram-ı Veli, Medrese, Tasavvuf

Perfect Human Being in The Thought of Hacı Bayram-ı Veli

Abstract

Having an important place among the Sufis who grew up in the fifteenth century, Hacı Bayram-ı Veli is a great Sufi, a person of wisdom, an important figure who tells the truth, calls people to goodness, beauty and righteousness, and directs them to morality and love in the period of political, social and religious turmoil in Anatolia. The knowledge and ideas of Hacı Bayram-ı Veli are related to the madrasah on the one hand and the mysticism education on the other. As a Sufi, the use of madrasah and mysticism in his intellectual background has led him to unite the mysticism with madrasah. This approach gives important clues in terms of revealing how important it is to contributions in Anatolian culture.

Our Sufi has not left the written work other than a few poems, although he has received a large madrasah education professor and thinker. He emphasized the importance of raising human beings rather than giving written work. With this approach, it is seen that Anatolian people influenced a wide range of religious, moral, economic and even political aspects with these Sufi. However, with his personality of a professor and a sophistic person, he has addressed many mystical subjects in his poetry. For example, the reason for the creation of the most honorable being called human; Its place, position and responsibility in the world; It deals with the relations with beings outside of its own existence, with a religious and mystical approach to the state of the metaphysical world, and sincerely manipulated it.

In this paper, we will emphasize Hacı Bayram-ı Veli's view for the people, that is, understanding of the perfect human being. In addition, in order to reveal the background of the views of our Sufi, the general outline of the concept of human or perfect human being will be examined, first of all, in the sense of Sufism.

Keywords: Perfect Human Being, Sufi, Hacı Bayram-ı Veli, Madrasah, Mysticism

GİRİŞ

İnsan nedir? Sorusu bilim adamları, filozoflar, sanat erbabı ve din bilginlerinin ayrı, ayrı ele alıp üzerinde fikir yürüttüğü bir meseledir. Örneğin İlim, insanı yalnız maddesi yönünden onu bir nesne gibi ele almakta; sanat ise insanı duygudan ibaret gördüğü için bu yönü üzerinde durmaktadır. Filozofların ve özellikle varoluşçu filozofların insana bakışı, yukarıda zikrettiğimiz diğer disiplinlere göre çok daha ileri, çok daha bütüne götürücü bir manzara arz etmektedir. Ancak özellikle rasyonalistler insanı anlamada, geçmişi geleceği kavramak noktasında yaya kalmaktadırlar. Bunun başlıca sebebi felsefenin kullandığı aracın, yani aklın, insandaki sevgi ve aşktan kaynaklanan esrarengiz yönü anlamakta yetersiz oluşundadır.¹ Dikkat edilirse, buraya kadar değindiğimiz disiplinlerin, insanın bir yönünü dikkate aldıklarını görürüz. İnsanı bir bütün olarak ele alan ve inceleyen İslam dini ve özellikle tasavvuf disiplinidir.

Şimdi genelde İslam'ın özelde ise tasavvufun insana bakışına, daha sonra da Hacı- Bayram-ı Veli'nin konu ile ilgili görüşlerine değinmeye çalışalım.

İnsan, Arapça orijinli bir kelime olup, gözbebeği anlamına geldiği gibi, unutma kelimesinden türediği de kaydedilmektedir.² Tasavvufî olarak insan ise, toplayıcı, câmi' varlık, cismani olmayan mevcut olarak tanımlanmaktadır.

İnsan kelimesi Kur'ân-ı Kerim'de "insan, ins ve ünâs" şeklinde seksen sekiz yer de geçmektedir.³ Kur'ân-ı Kerim, mutlak ifadelerle insanı, daima zayıf ve Allah'a muhtaç⁴; topraktan yaratılmış⁵, bir ümmet iken ihtilafa düşüp dağılan⁶, çok aceleci⁷, isyana mütemayil ve mağrur⁸, şımarık ve nankör⁹,

1 Gürsoy, Kenan J. P. Sartre Ateizmin Doğurduğu Sorular, 2. baskı, Ankara 1991, s. 51; Topçu, Nurettin, İslam ve İnsan Mevlânâ ve Tasavvuf, Dergah Yay., İstanbul 1998, ss. 15-19; Öztürk, Yaşar Nuri, Kur'ân ve Sünnete Göre Tasavvuf, ss.67-68; Çiçek, Hasan, Karl Jaspers'in Siyaset Anlayışı, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 2003, ss. 101-105; Kıziler, Hamdi, Câhidî Ahmed Efendi Ve Tasavvuf Felsefesi, Tutku Yayıncılık, Ankara 2006, s. 179.

2 İbn-i Manzûr, Lisânu'l-Arap, c.VI, ss. 12-13; Tehânevî, Keşşâf, c.II, ss.1468-69; Asım Efendi, Kamus, c.II, ss.871-72.

3 Bkz. Abdalbâki, Mu'cemu'l-Müfehres, ss. 119-120.

4 Nisâ, 28.

5 En'am, 2.

6 Bakara, 213.

7 İsrâ, 11.

8 Nahl, 4.

9 İsrâ, 67.

bazen cahil ve zalim gibi sıfatlarla anmış, diğer yandan İnsan, *yaratılmış varlıklar arasında* mükemmel bir yaratılışa sahip, *Ahsen-i takvim* sırrına mazhar ve Allah'ın sıfatlarının tecelligahı, yeryüzünde Allah'ın halifesi olduğuna vurgu yapılmıştır. Kur'an-ı Kerim insanın bu yönünü şu ayetlerle açıklamaktadır: Meleklerle hitaben şöyle deniliyor: “**Onu düzenleyip insan şekline koyduğum ve ona ruhumdan üflediğim zaman hemen ona secde edin.**”¹⁰ “**Biz insanı en güzel biçimde yarattık.**”¹¹ “**Allah sizi yeryüzünde halife yaptı.**”¹² “**Gerçekten insanoğlunu şerefli/kerim kıldık.**”¹³

Bu âyetlerden hareketle Kur'an, insanın iki yönünü ortaya çıkarmaktadır. Bunlardan birincisi, insanın mükemmel yönüdür. İnsandaki bu mükemmellik onun manevî, ilâhî, sermedî, lâhutî, bâtınî ve hakikî niteliklere sahip olmasından dolayıdır. İkincisi ise, eksik yönüdür. Bu da maddî, bedenî, fânî, nasutî ve haricî niteliğinden kaynaklanmaktadır. Bütün bunlara rağmen diyebiliriz ki Kur'an, insanın daha çok rûh taşımasından dolayı manevî yönüne dikkat çekmektedir. İlk dönem tasavvuf ehli tarafından, insanın bu birinci özelliği esas alınarak, nihaî hedef olarak “insan-ı kâmil” düşüncesi doğmuştur.¹⁴

Tasavvufta İnsan

Tasavvufta, özellikle de vahdet-i vücûd anlayışında, insanın daha çok ikinci sırada zikredilen özellikleri yani manevî yönü öne çıkartılarak bir **insan-ı kâmil** anlayışı geliştirilmiştir.

Allah gerçek manada ancak fiil ve isimleri ile bilinir. Bu fiil ve isimlerin tecelli alanı ise varlık ve olaylardır. İnsan ise, varlığın hem nüvesi (çekirdeği/özü), hem de meyvesidir. Aynı zamanda Allah'ın yeryüzündeki halifesi olan insan, kemâl derecesine ulaştıkça, Allah'ın zat, sıfat ve isimlerinin en mükemmel şekilde tecelli ettiği varlık konumuna yükselir. İnsan, Allah ile âlem, zahir ile batın arasında bir berzah olduğu gibi, bütün ilahî kemâl manaları kendisinde gerçekleştiren kişidir. Âlem Allah'ın tecelli ettiği

10 Hicr,29; Sad,72.

11 Tin,4.

12 En'am,165.

13 İsrâ,70.

14 Kızılar, Hamdi, **Mevlânâ'ya Göre İnsan ve Değeri**, Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi, 2005, cilt: VI, sayı: 14 [Mevlânâ Özel Sayısı], s. 474.

bir aynadır. İnsan-ı Kâmil bu aynanın cilasıdır. Zira “Allah Âdem’i kendi sûretinde yarattı.” Bu durum Hz. Âdem’den sonra da Tasavvuftaki insan-ı kâmil, özel anlamda ve zirve seviyede Hz. Muhammed (s.)’dir. Her ne kadar bütün nebiler ve onlardan sonra da veliler birer insan-ı kâmil iseler de Allah’ın bütün isimlerini kemâl derecede temsil etmezler. Bütün enbiya ve evliyada icmal edilen isim ve sıfatlar tafsilî bir şekilde Hz. Muhammed (sas)’de tecelli etmiştir. Kemâli isteyen bir kimse için bütün mertebeleri aşarak Hakikat-ı Muhammediye’ye ulaşmak bir idealdir. Onun için tasavvuf büyükleri ferdî anlamda insan-ı kâmil olabilme idealini sürekli canlı tutmuşlardır. Kozmik anlamda en mükemmel varlık olan insan, bu durumunu fert planında da gerçekleştirebilmek için marifet ufkuna yükselmeye ve ilim-amel bütünlüğünü sağlamaya gayret edecektir.

Vahdet-i vücûd felsefesinde, vücûd mertebelerinin yedili tasnifine göre ikinci mertebe taayyün-i evvel adını alır. Buna aynı zamanda Hakikat-ı Muhammediye veya **insan-ı kâmil** adı da verilir. Hakikat-ı Muhammediye, zaman ve mekân sınırlarının dışında saf metafizik bir olgudur. Tasavvuf kitaplarında birçok üstün niteliklerin atfedildiği mertebe/manevî (kozmetik) varlık budur. Vahdet-i vücûd felsefesinin merâtib-i vücûd izahına göre bu mertebeyi Zat’tan ayırmak mümkün olmadığı gibi O’nunla aynı saymak da mümkün değildir.

Azizüddin Nesefî, insan-ı kâmilî “şeriat, tarikat ve hakikatte tam olan insandır” diye tarif eder ve bunu şöyle açıklar: “Kâmil insan, iyi söz, iyi hareket, iyi ahlak ve iyi bilgi de tam olandır. Bu dört şeyi kemâle erdiren kemâle ulaşmış sayılır.”¹⁵ Öyle ise tasavvufî telakkide her insan, bu ikinci anlamıyla, insan-ı kâmil olmaya adaydır. Çünkü insan bu kabiliyette yaratılmıştır. Bu kabiliyetlerini gereğine uygun metotlarla geliştirenler o makama erişebilirler.

Kısaca değindiğimiz İslam Tasavvufundaki kâmil insan düşüncesi, *aşkın bir Allah ve O’nun kulu olan insan* ayırımına dayandığından, bu konudaki en tutarlı ve dengeli düşünce olmasına rağmen, yanlış anlaşılmalara neden olabilecek bazı aşırı yorumlar yapıldığından ötürü, bazı İslam âlimleri tarafından kısmen tenkide uğramıştır. Dünya genelinde bu arada ülkemizde de değişik isimler altında arz-ı endam eden akımlarda ise, Allah-hâşâ- yok sayılarak O’nun yerine insan konmakta ve her şeye gücü yeten

15 A. Nesefî, *İnsan-ı Kâmil*, s. 14.

bir yaratıcı edasıyla karşımıza çıkartılmak istenmektedir. Bu da kişilik bozulmalarına ve her istediğini yapmaya kalkışma sendromuna neden olmaktadır. Zaten şeytana alet olma da bu noktada başlamaktadır. Allah'a kulluğu reddeden kişi yabancılaşarak hürriyetini kaybedecek ve Allah'ın dışında her şeyi mabud/ilah edinmeye açık ve hazır hale gelecektir. Zira üzerinde yaratılmış olduğu fitratıyla ters düşmüştür.¹⁶

Hacı Bayram-ı Velî'de İnsan-ı Kâmil

Tasavvufî düşüncenin önemli bir temsilcisi olan Hacı Bayram Veli, on beşinci asırda, Anadolu'da siyasî, sosyal ve dinî çalkantıların yaşandığı bir dönemde hakikatleri söyleyen, insanları; iyiye, güzele ve doğru olana çağırıp edebe, ahlâka ve sevgiye yönlendiren büyük bir mutasavvıf, hikmet ehli önemli bir şahsiyettir. Hacı Bayram Velî'nin ilim ve düşüncesi, bir yandan medrese¹⁷, diğer yandan tasavvuf eğitime dayanmaktadır.¹⁸ Bir mutasavvıf olarak zihinsel arka planının medreseden beslenmesiyle birlikte tasavvuf ve medrese ilmini mezcetmesi onun Anadolu kültürüne verecek olduklarının ne derece önemli olduğunu ortaya koyması açısından önemli ipuçları vermektedir. Başta müritleri olmak üzere, şehir halkına Tefsir, Hadis, Fıkıh, Kelam, hatta felsefi ağırlıklı dersler vermekle birlikte, Anadolu Türk muhitine güven telkin eden tasavvuf eğitime de önem vermekteydi. Bu yüzden Ethem Cebecioğlu'nun da ifade ettiği gibi, Hacı Bayram Velî'yi üstün kılan şey; bilim ve tasavvufu birleştirmesidir.¹⁹

Derin bir İslâmî kültüre sahip bu büyük mütefekkirin, dört şiiirden başka yazılı eser bırakmamıştır. Yazılı eser vermekten ziyade toplumu harekete geçiren ahlâkçı bir rol oynamış, insan yetiştirmeye önem

16 Abdulkhakim yüce/ **Tasavvufta insan-ı kâmil ve Mevlâna**, Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi, yıl: 9 [2009], sayı: 23, s. 65-67.

17 Kılıç Cevdet, "Hacı Bayram Velî'de İnsanın Ontolojik Varlığı ve Olgunlaşması Süreci." Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi, yıl: 7 [2006], sayı: 16, s. 41.; ayrıca bkz. : Güzel, Abdurrahman, "Hacı Bayram Velî'nin Üç İlahisinin Tasavvufî Açısından Açıklanması", Hacı Bayram Veli Sempozyumu Bildirileri, Ankara 8-9 Mart 1990, (76-86) s. 76; Cebecioğlu, Ethem, Hacı Bayram Velî ve Tasavvuf Anlayışı, Ankara 1994, s. 110; Mehmet Mecdi Efendi, Terceme-i Şakâiku'n-Nu'maniyye, taşbasması, İstanbul 1269, s. 77; Aynî, M. Ali, Hacı Bayram Veli, sad.: H. R. Yananlı, İstanbul 1986, s. 65.

18 Geniş bilgi için bkz.: Yılmaz, Hasan Kamil, Aziz Mahmud Hüdayî ve Celvetiyye Tarikatı, İstanbul 1990, s. 169; Bayramoğlu, Fuat, Hacı Bayram Veli Yaşamı Soyu Vakfı (I-II) TTK. Yayınları Ankara 1983, C. I, s. 21; Vassaf, Hüseyin, Sefine-i Evliya, haz.: Ali Yılmaz-Mehmet Akkuş, İstanbul 1999, C. II, s. 46; Aynî, age., s. 87; Şahin, Kâmil, "Hacı Bayram Velî'nin Müderrisliği ve Melike Hatun Medresesi", Hacı Bayram Veli Sempozyumu Bildirileri, (121-125) s. 123.

19 Cebecioğlu, a.g.e., s. 335.

vermiştir. Anadolu insanını, yetiştirdiği önemli şahsiyetlerle dinî, ahlâkî, iktisadî ve hatta siyasi açıdan geniş ölçüde etkilemiştir. Bunların arasında Akşemsetdin, Eşrefoğlu Rumi, Molla Zeyrek, Yazıcıoğlu Ahmet ve Mehmet Bican kardeşler gibi şahsiyetler bulunmaktadır.²⁰

Hacı Bayram Velî bir müderris ve mutasavvıf hüviyetine sahip kişiliğiyle şiirlerinde, insan denilen en şerefli varlığın yaratılış sebebini; dünyadaki yeri, konumu ve sorumluluğunu; kendi varlığının dışındaki varlıklarla olan münasebetini; fizikötesi âlemdeki durumunu dinî, felsefi, tasavvufî bir yaklaşımla ele almış ve samimiyetle işlemiştir. Varlığın varoluş gayesinin idrâkinde olan bu büyük veli, ilahî aşk yolunda yürürken kat ettiği menzilleri, makamları tasavvufî bir bilgi derinliği ve disiplini içerisinde sunarken son derecede saf ve samimi bir yaklaşım içerisinde. Bayramîlik yol, usûl ve erkânının bir bakıma özeti mahiyetinde olan: “*bilmek*”, “*bulmak*” ve “*olmak*”²¹ tasavvurları, bu büyük velinin şiirlerinde kullandığı ses, kelime ve kavramlara, mana derinliği içinde sindirilmiş vaziyettedir.²²

Hacı Bayram Velî şiirlerinin tümüne bizzat kendisi isim vermiştir. Çok iyi derecede Arapça ve Farsça bilmesine rağmen, Türkçe'ye rağbet etmesi²³ ve şiirini Türkçe yazması, Anadolu insanı ile sıcak bir bağ kurmasına ve millî birlik ve beraberliğe zemin hazırladığı kanaatindeyiz.

Şimdi Hacı Bayram'ın “İlâhî” diye isimlendirdiği şiirini inceleyerek insana bakışını anlamaya çalışalım:

Bilmek istersen seni
Can içre ara canı
Geç canından bul anı
Sen seni bil sen seni

20 Hasibe Mazıoğlu, Hacı Bayram Velî'ye ait kesinleşmiş üç şiirinin bulunduğunu, bazı kaynaklara göre bunun dört ve beşi de bulduğunu ifade etmektedir. Bkz., Hacı Bayram Velî'nin Şiirleri ve Mektupları, Hacı Bayram Veli Sempozyumu Bildirileri, (102-113) s. 102; Günümüzde Hacı Bayram Velî'nin şiirlerinin dört olduğu kanaati daha da ağır basmaktadır.

21 Güzel, Abdurrahman, “Hacı Bayram Velî'nin Üç İlâhisinin Tasavvufî Açısından Açıklanması”, Hacı Bayram Veli Sempozyumu Bildirileri, Ankara 8-9 Mart 1990, (76-86) s. 76

22 Araz Rıfat, Bizim Külliye Üç Aylık Kültür Sanat Dergisi, Haziran-Temmuz-Ağustos 2007, Sayı:32, Sayfa:69-74

23 Cebecioğlu, a.g.e., s. 160.

Hacı Bayram-ı Veli'nin burada iki senden bahsettiğini görüyoruz. Bunlardan birincisi nefis dediğimiz beşeri 'BEN', diğeri ruh dediğimiz ilahi 'BEN' dir. İnsanın Allah'tan kopup gelen ilahi yönüne ulaşması için nefisinden uzaklaşması, o yönünü aşması gerekir. Buda ancak tasavvufi seyr u sülûk ile sağlanabilir.

İnsan Canından geçmekle, yani beşerî beninden tasavvufi eğitimle kurtulursa, kendi özüne ulaşır. Sen seni bil sen seni mısrası ise Hz. Ali'ye atfedilen; "Men arefe nefsehû fekad arefe Rabbhû."²⁴ 'Kendini bilen Rabbini bilir.' Sözü ile Yunus'un "Bir ben vardır bende benden içeru" sözünü akla getirmektedir. Zira insanın özü ilahi asla bağlıdır. Oradan gelmiş oraya dönecektir.

İnsanın varlığı anlamaya çalışması, aslında insanın kendi yaratılışındaki sırrı kavramaya çalışmasıdır. Nitekim Mevlânâ bu konuyu şöyle açıklar:

"Ey Hakk kitabının örneği insanlar! Ey şahlık güzelliğinin aynası mutlu varlık. Her şey sensin. Âlemden ne varsa, senden dışarı değil. Sen her ne ararsan kendinde ara, çünkü her varlık sende var."²⁵

Evrendeki bütün varlıklar, Allah'ın nurunu yayan bir ayna gibidirler. Allah'ın cemal ve celal sıfatları varlıklarda tecelli etmektedir. İnsan ne Allah'ı ne de evrenin sırlarının tümünü kendi varlığında keşf edip fark etmeden varlığı kavraması mümkün değildir. Çünkü varlıkların tamamı insanda mevcuttur.

Kim bildi e'falini
Ol bildi sıfatın
Anda gördü zatını
Sen seni bil sen seni

Allah'ın zat, sıfat, isim ve fillerini kendisinde bulunduran ve bu özelliklerin tecellîgâhı olarak bunları en güzel bir şekilde yansıtan varlık insandır. Yani insan, O'nun Zat'ının aynasıdır. İnsan kendini bilmek suretiyle özünü bu aynada görür. Yaptığı işlerin iç yüzünü düşünen kişi, o işlerin insandaki hangi sıfatın, hangi özelliğın sonucu olduğunu bilir.

²⁴ Hadis hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Muhittin Uysal, *Tasavvuf Kültüründe Hadis*, Yediveren Yay., Konya 2001, s. 326 ve devamı.

²⁵ Mevlânâ, Rabailer, 1382.

Ayrıca Hacı Bayram Velî'nin bu mısradaki vurgulamak istediği hususların toplumsal boyutunu da göz ardı etmemek gerekmektedir. Şöyle ki; yaptığı işin şuurunda olan insan, yaptığı işlerde kendi sıfatını, aslını, özünü, cevherini, kendi kimliğini görür. Topluma önder olmak isteyen, yaşadığı topluma yön vermek isteyen ve kısacası bir eser bırakmak isteyen insan, orijinal iş yapmalı, taklitçilikten kendini kurtarmalıdır. Dolayısıyla bıraktığı eserde kendi kimliğini bulma, fert için olduğu kadar toplumlar için de geçerlidir. Çünkü toplumları meydana getiren fertlerin yaptıkları işler ve bıraktıkları etkiler o toplumun kültürünü oluşturmaktadır. Bu kültürün diğer kültürlerle ilişki kurmasına ve kültürel alışveriş yapmasına rağmen kimliğini kaybetmeksizin sürekli bir biçimde yenilenip gelişebilmesi, kendini bilmesine, yaptığı işlere kendi damgasını vurmasına bağlıdır.²⁶

Görünen sıfatındır
Anı gören zatındır
Gayri ne hacetindir
Sen seni bil sen seni

Mutasavvıflar, Allah'ı hem Allah'ta hem de kendi varlıklarında arayan kişilerdir. Onlara göre, insanın kendi dışındaki şeylere âleme gitmesi o kadar da gerekli değildir. Çünkü Hakk'ın kendisi insanla beraberdir. Nitekim Hacı Bayram'ın damadı ve öğrencisi meşhur mutasavvıf Eşref oğlu Rûmî, Hakk'ı kendi varlığında bulduğunu şöyle dile getirir:

“Kanda arasın Anı
kim yine cân sendedir.
Câna canan istersin
Cânân sendedir.”²⁷

Gönül gözü kör olmayan insan öncelikle kendi varlığının aynasına bakmalıdır. Zira insanın varlık aynası, aynaların en parlak olanıdır; ona

26 Kılıç Cevdet, a.g.m., s. 58-59.

27 Eşreoğlu Rûmî, Divân, s.195.

göre eğer sâlik, bu bakış şuurunu yakalarsa, varlığın her zerresinde tecelli eden Yaratıcının varlığını idrâk edebilir. İşte bu nedenle öncelikle insanı okumamız ve anlamamız gereklidir. Çünkü Yaratıcı kendini kâmil anlamıyla orada izhar etmiştir. Fakat bunu ilâhî sırra yani irfanî bilgiye ulaşabilenler ancak müşahede edebilir.

Kim ki hayrete vardı
Nura müstağrak oldu
Tevhid-i zatı buldu
Sen seni bil sen seni

Bu mısralarda kulun, Allah'ın her an kendisiyle olduğu, “*Vehiive maaküm eyne ma küntüm*”²⁸, ve “*Nahnu akrabu ileyhi min habli'l-verid*”²⁹, murakabe makamına ulaşan sûfinin mûkaşefe haline bürüneceği sonsuzluk sırrına, hakikatin mahiyetine vakıf olacağı dile getirilmektedir. Çünkü tasavvufta esas olan vahdettir. Yani kişinin İlme'l-yakîn, Ayne'l-yakîn ve Hakka'l-yakîn olarak Allah'ın birliğini içselleştirmesi özümsemesi dile getirilmektedir.³⁰

Bayram özünü bildi
Bileni anda buldu
Bulan ol kendi oldu
Sen seni bil sen seni

Hacı Bayram-ı Veli kendi özünü bilmiş yani yabancılaşmadan kurtularak aslına ulaşmış ikilikten kurtulmuş ve tevhidi bulmuştur. Bu durumda O hem bilen hem de bilinen olmuştur. Bilen ve bilinen ikiliği kalkmış zati tevhid elde edilmiştir.

Bulan yine Hacı Bayram-ı Veli'nin kendisi olmuştur. Bu dünyada gerçeği bulamayan kendi özüne ulaşamayan kimseler öbür dünyada karanlıkta kalacaklardır. Bu dünyada özüne yabancı kalan ahirette yabancılaşmanın

28 “Nerede olsanız O sizinle beraberdir”, Vâkıa 57/4

29 “Biz ona şah damarından daha yakınız”, Kaf 50/16

30 Kılıç, s.59.

bedelini ödeyecektir. Tabii olarak öze ulaşmanın birinci şartı İslam'ı tam olarak yaşamak ve bu şekilde nefsanî duygulardan arınmaktır. İslam'ı tam olarak yaşamayan kimselerin öze dönmesi mümkün değildir. Kısaca öze dönüş yaşanarak elde edilir. Bir sufînin seyr u sülûk esnasında ilerlerken çeşitli makamlardan geçtiğini ve bir takım irfânî bilgilere ulaştığını biliyoruz. Bunlar tamamen halî ve tecrübî bilgilerdir sözle ifadesi çok zor meselelerdir. Fakat Hacı Bayram-ı Veli de bu manevi tecrübeleri kendi şiirinde bu şekilde anlatmaya çalışmıştır. Bu tecrübelerin gerçek içyüzü nedir, nasıldır, bunu ancak tadan bilir.

Mevlânâ'nın; "*Hamdım, Piştım, Yandım, Oldum Elhamdülillah*" ifadesiyle dile getirdiği vuslat anını, Hacı Bayram Velî son mısralarda dile getirmektedir. Vuslata ulaşmak için, kulluk vecibelerinin yerine getirilmesi, nefsin islahı, kalbin tasfiyesi, demek olan tasavvuf eğitiminin (seyr-u sülûk) gerçekleştirilmesi gerekir. Hacı Bayram Velî, Kurtuluşun tasavvuf yolu ile iyi bir müridin terbiyesinden geçmekle ve kendimizi tanımakla mümkün olabileceğini hakikat âşıklarına anlatmakta ve yol göstermektedir. Hacı Bayram Velî, bu ilahisinde her kıtanın sonunda nakarat şeklinde "sen seni bil sen seni" ifadesiyle anlatmak istediği husus, hakiki irfanın, insanın kendini bilmesinden başka bir şey olmadığını anlatmak istediği görülmektedir.³¹

Şiir yazabilmeyi ermişlerin kerameti olarak sayan Hacı Bayram Velî, şiirlerini hece ve aruz vezinleri ile yazmıştır. Her bakımdan Yunus Emre'nin etkisi altında olduğu³² ve onun tarzını benimsediği Yunus'un ilahilerini dilinden düşürmediği, çamaşır yıkarken bile onun ilahilerini söylediği bilinmektedir.³³

Tasavvufî şiir, insanın varlığını, varoluş hakikatini Yaratıcıdan gelen fitrata göre temellendiren şiirdir. Bu şiir, temelde tasavvufî varoluş görüşünü yansıtırken, diğer taraftan insanı, insanın gerçekliğini aşkın

31 Kılıç, age., s.59-60

32 Köprülü, Fuad, Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar, (Gerekli sadeleştirmeler ve bazı notlara ilavelerle yayımlayan; Orhan F. Köprülü) Ankara 1991, s. 342,343; Köprülü, M. Fuat, Türk Edebiyatı Tarihi, 6. baskı, Ankara 2004, s. 373-374.

33 Gölpınarlı, Abdülbaki, Yunus Emre ve Şiirleri, İstanbul 1938, s169; aynı mlf.: Yunus Emre ve Tasavvuf, İstanbul 1961, s. 213; Mazıoğlu, Hasibe, "Hacı Bayram Velî'nin Şiirleri ve Mektupları", Hacı Bayram Veli Sempozyumu Bildirileri, (102-113) s. 103; Cebecioğlu, a.g.e., s. 153; aynı mlf.: "Hacı Bayram Velî", Sahabeden Günümüze Allah Dostları, İstanbul 1998, C. VII, s. 341; Özköse Kadir, Hacı Bayram Veli ve Yaşadığı Döneme Tesiri, Tasavvuf Dergisi,(53-72) Yıl. 5 sayı 12, Ocak-Haziran 2004, s. 59.

olanla birlikte içkin olanı da ele alır. Tasavvufi şiir dışında kalan şiirde insanın varlık/vücûd durumu hep muğlaktır. İnsanın özne olup olmadığı, insanın diğer varlıklar gibi, varlık olarak ayakta kalma hali tartışmalıdır. Örneğin, postmodernistler insanı özne görmezken, felsefi şiirde insan öznedir. Tasavvuf ise bütün bunların ötesine geçerek, insanı, yaratılıştan getirdiği kabiliyetlerinden dolayı en değerli varlık olarak görür ve özne olarak ele alır. Çünkü insan, Yaratıcıdan aldığı öz ile varoluş ilkesini ortaya koyar ve bu varoluş mayasını da Allah'ın nefhasından alır. Bunu Mevlânâ şu dizeleri ile ne güzel ifade etmiştir.

Ten sûreti yok olsa da ne gam! Ben baki olduğca bu hor sûret nedir ki?

Cenab-ı Hakk lütfundan, "ben insana ruhumdan üfürdüm"³⁴ buyurdu. Ben Hakk'ın nefesiyim, varsın ten kamışı (ney)³⁵ ayrılın.

Nefes sırrı bu bedenden gitsin de inci, inci şu dar sedeften kurtulsun.³⁶

İnsan, bedensel varlığının ötesindeki "ruhuyla" ölümsüzdür. Ve bu anlamda insan –keyfiyeti bizce meçhul olan– Allah'ın bir parçasıdır. Bu parça varlık, zamana mahkûm olan bedenle onun besleyici unsurlarının tasallutundan tasavvufî bir eğitimle kurtarılırsa aslına, koptuğu bütüne, yani Allah'a ulaşır. Bunu Cüneyd-i Bağdâdî ne güzel dile getirmektedir: "İnsandaki ilâhi varlık varlığın en tamamı, en mükemmelidir... İğreti varlık, Allah'tan zuhur eden nurlarla eriyip yok olmaya hem uygun, hem de müstahaktır. İlahi nurlar beşerî izleri mahveder, beşerî vücutları kaldırır... Diri o kimsedir ki hayatı, yaratıcısının hayatıyladır. Yoksa hayatı, şeklinin varlığına bağlı olana diri denmez..."³⁷

Sözlerimi Hacı Bayram Velî'nin şu dizelerinin açıklamalarıyla bitiriyorum.

N'oldu bu gönlüm, n'oldu bu gönlüm,

Derd ü gamınla doldu bu gönlüm.

34 Aynı âyetler.

35 Bu beyitlerde Mesnevî'nin ilk beyitleri olan "Dinle neyden, duy, neler söyle sana./ sızlanır hep ayrılıklardan..." beyitlerine işaret edilmektedir. Mesnevî, c.I, 1, vd./1vd.

36 Mesnevî, c.III, 3957 vd.

37 Öztürk, Tasavvuf, s.73.

Yandı bu gönlüm yandı bu gönlüm,
Yanmada derman buldu bu gönlüm

İnsanoğlu, ruhlar âleminde Allah'ı görmüş tanımış idi. Ona söz vermiş ve “*sen bizim Rabbimizsin*”³⁸ demişti. Oradan bu âleme intikal, insan için bir dert yükü olmuştur. Çünkü orası rahatlık ülkesi, burası ise mihnet ve sıkıntı diyarıdır. İşte pek çok mutasavvıfın da dile getirdiği gibi, Hacı Bayram Velî, o rahatlık ülkesinden ayrı kalmaktan dolayı şikâyetçidir. Yani “Ey Rabbim Sen'den uzaklaştığım için gam ve keder içerisindeyim” demektedir. Tıpkı Mevlâna'nın kamışlıktan koparıldığından dolayı orayı özleyen ve inleyen neyi gibi:

“Dinle bu ney nasıl şikâyet ediyor, ayrılıkları nasıl anlatıyor,
Beni kamışlıktan kestiklerinden beri feryadımdan erkek kadın herkes ağlayıp inledi
Ayrılıktan parça parça olmuş kalp isterim ki iştiyak derdini açayım,
Aslından uzak düşen kişi yine vuslat zamanını arar”.³⁹

Mevlâna'da olduğu gibi, Hacı Bayram Velî'de de söz edilen ayrılıklara, ayrı kalınan varlığa özlem, gelinen yere hasret duyma ve kavuşma çabalarının olduğunu görüyoruz.

Sonuç olarak şunu söyleyebiliriz. İnsan kendi varlığında Hakk'ı müşahede edebilecek bir konumda yaratılmıştır. Diğer bir ifadeyle Hakk'ın aynası mesabesinde. Fakat her insan Hakk'ı aynı oranda yansıtamaz. Çünkü aynalar ne kadar çok pürüzsüz olursa o oranda görevini bi hakkın yerine getirebilir. Buda ancak varlık aynasını tasavvufî terbiye ile parlatmakla mümkündür.

38 A'raf 7/172

39 Mevlânâ, Mesnevi, C. I, 1 vd.

KAYNAKÇA

- Abdülbaki, Muhammed Fuâd, *el-Mu'cemu'l-Müfrehes li-Elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerim*, Kahire 1987.
- Abdulahkim yüce, "Tasavvufu insan-ı kâmil ve Mevlâna", *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, yıl: 9 [2009], sayı: 23.
- Araz Rıfat, *Bizim Külliye Üç Aylık Kültür Sanat Dergisi*, Haziran-Temmuz-Ağustos 2007, Sayı:32.
- Asım Efendi, *Kamus Tercümesi*, I- IV, el-Matbaatu'l-Bahriyye, İstanbul 1305/1887.
- Aynî, M. Ali, *Hacı Bayram Veli*, sad.: H. R. Yananlı, İstanbul 1986.
- Bayramoğlu, Fuat, *Hacı Bayram Veli Yaşamı Soyu Vakfı (I-II)* TTK. Yayınları Ankara 1983, C. I.
- Cebecioğlu, Ethem, *Hacı Bayram Veli ve Tasavvuf Anlayışı*, Ankara 1994.
- _____ "Hacı Bayram Veli", *Sahabeden Günümüze Allah Dostları*, İstanbul 1998.
- _____ *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Ankara, 2004.
- Çiçek, Hasan, *Karl Jaspers'in Siyaset Anlayışı*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 2003.
- Eşrefoğlu, Rûmî, *Müzekki'n-Nüfûs*, İstanbul 1976.
- Gölpınarlı, Abdülbaki, *Yunus Emre ve Şiirleri*, İstanbul 1938.
- *Yunus Emre ve Tasavvuf*, İstanbul 1961.
- Gürsoy, Kenan J. P. *Sartre Ateizmin Doğurduğu Sorunlar*, 2. baskı, Ankara 1991.
- Güzel, Abdurrahman, "Hacı Bayram Veli'nin Üç İlâhisinin Tasavvufî Açısından Açıklanması", *Hacı Bayram Veli Sempozyumu Bildirileri*, Ankara 8-9 Mart 1990.
- Hasibe Mazıoğlu, *Hacı Bayram Veli'nin Şiirleri ve Mektupları*, Hacı Bayram Veli Sempozyumu Bildirileri, Ankara 8-9 Mart 1990.
- İbn Manzûr, Ebu'l-Fadl Muhammed b. Mükerrerem el-Mısırî, *Lisânu'l-Arab*, I-XV,

Beyrut trs.

Kılıç Cevdet, “Hacı Bayram Veli’de İnsanın Ontolojik Varlığı ve Olgunlaşması Süreci.”

Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi, yıl: 7 [2006], sayı: 16.

Kızıler, Hamdi, *Câhidî Ahmed Efendi Ve Tasavvuf Felsefesi*, Tutku Yayıncılık, Ankara 2006.

Kızıler, Hamdi, “Mevlânâ’ya Göre İnsan ve Değeri”, *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, 2005, cilt: VI, sayı: 14 [Mevlânâ Özel Sayısı].

Köprülü, Fuad, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, (Gerekli sadeleştirmeler ve bazı notlara ilavelerle yayımlayan; Orhan F. Köprülü) Ankara 1991.

Köprülü, M. Fuat, *Türk Edebiyatı Tarihi*, 6. baskı, Ankara 2004.

Cebecioğlu, “Hacı Bayram Velî”, *Sahabeden Günümüze Allah Dostları*, İstanbul 1998, C. VII.

Mehmet Mecdî Efendi, *Terceme-i Şakaiku’n-Nu’maniyye*, taşbasması, İstanbul 1269, s. 77

Mevlânâ Celâleddîn Muhammed b. Muhammed b. El-Hüseyin el-Belhî er-Rûmî, *Mesnevî-i Şerif*, Aslı ve Sadeleştirilmişiyile Manzûm Nahifî tercümesi I-VI, haz. Amil çecelebioğlu, MEB Yay., İstanbul 2000.

_____ *Rubâiler* I-II, çev.: Şefik Can, KB Yay. Ankara 1991.

Muhittin Uysal, *Tasavvuf Kültüründe Hadis*, Yediveren Yay., Konya 2001.

Nesefî, Azizüddin, **İnsan-i Kâmil**, çev.: **Ahmed Avni Konuk**, **Gelenek Yayınları** 2009.

Özköse Kadir, *Hacı Bayram Veli ve Yaşadığı Döneme Tesiri*, *Tasavvuf Dergisi*, (53-72) Yıl. 5 sayı 12, Ocak-Haziran 2004.

Öztürk, Yaşar Nuri, *Kur’ân ve Sünnete Göre Tasavvuf*

Şahin, Kâmil, “Hacı Bayram Veli’nin Müderrisliği ve Melike Hatun Medresesi”, *Hacı Bayram Veli Sempozyumu Bildirileri*, (121-125).

Tehânevî, Muhammed A’lâ b. Ali, *Keşşafli Istılâhâtî’l-Funûn*, I-II, tash., Muhammed Vecih-Abdülhak-Gulam Kadir, Kalküta 1862.

Topçu, Nurettin, **İslam ve İnsan Mevlânâ ve Tasavvuf**, Dergah Yay., İstanbul 1998.

Vassaf, Hüseyin, *Sefine-i Evliya*, haz.: Ali Yılmaz-Mehmet Akkuş, İstanbul 1999, C. II.

Yılmaz, Hasan Kamil, *Aziz Mahmud Hüdayî ve Celvetiyye Tarikatı*, İstanbul 1990.